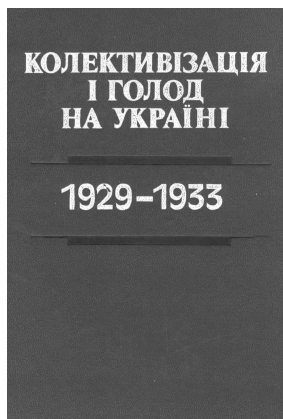
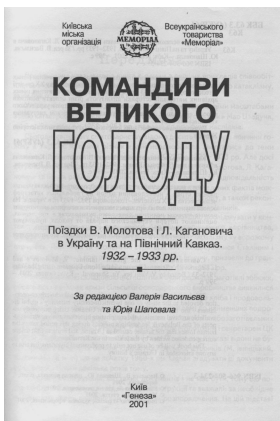

Голодомор 1932—1933 років в Україні: про що свідчать архівні документи

З плином часу не зменшується, а навпаки, поглиблюється інтерес дослідників, науковців та усього свідомого людства до однієї з найбільших у світі гуманітарних катастроф — штучного голодомору 1932—1933 років в Україні, 75 років якому виповнюється цього року. Розкриття цієї замовчуваної багато десятиліть, маловивченої та жахливої сторінки історії українського народу стало можливим лише в умовах державної самостійності, демократизації суспільства та потреби у знанні історичної правди. Цьому процесу сприяло відкриття архівів, збирання свідчень очевидців трагедії та публікація невідомих досі документів. Так, у 2001 році історіографічний, публіцистичний та літературний доробок теми становив понад 6 тис. джерел [1], їхня кількість з року в рік зростає.

Відомий історик-архівист Р. Пиріг пропонує умовний поділ вже опублікованих документів і матеріалів з теми Голодомору 1932—1933 років в Україні на кілька груп [2]. Перша — це збірники загальноукраїнського рівня. Друга — регіональні документальні видання. І третя — зарубіжні матеріали.

Публікації документів і матеріалів з цієї надзвичайно складної в дослідницькому, болісної в морально-психологічному та не до кінця з'ясованої в політичному аспекті теми нині не відповідають ні завданням наукового осмислення проблеми, ні потребам суспільного усвідомлення трагедії та національної консолідації. Так, за всі попередні роки було видано лише два збірники документів загальноукраїнського рівня (1990, 1992), які тривалий час були джерелом інформації як для фахових досліджень з теми Голодомору, так і для просвітницьких та суспільно-політичних заходів. Це

книги "Голод 1932—1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів" (248 документів) [3] та "Колективізація і голод на Україні. 1929—1933 рр." (403 документи) [4].

Тоді вперше були оприлюднені постанови ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, місцевих партійних і радянських органів, які розкривали політику вищого радянського партійного керівництва щодо українського села та її реалізацію місцевими органами влади. Були опубліковані й вражаючі матеріали про численні факти людоїдства і трупоїдства. Завдяки використанню фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, у збірках знайшли відображення події, що стали передумовами голоду, — колективізація, нищення селянського способу життя, занепад сільгоспвиробництва тощо. Безперечною цінністю цих збірок є велика кількість оригінальних документів, що свідчать про життя простих людей, — листів, скарг, заяв, прохань.

У 2001 році вийшла у світ книга "Командири великого голоду: поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ 1932—1933 рр.", що вміщує 76 документів [5]. У ній багато матеріалів з фондів Російського державного архіву соціально-політичної історії, які розкривають механізм здійснення політики насильницької експропріації в українського селянина продовольства і роль в цьому людинобивстві провідних більшовицьких керівників В. Молотова та Л. Кагановича. 2006 року був виданий збірник "Український хліб на експорт: 1932—1933" (214 документів). У ньому наведені надзвичайно важливі інформативні документи з українських і російських архівів щодо експорту українського хліба в роки національного голоду і пояснення позиції провідних світових держав стосовно внутрішньої політики СРСР у цей час.

Найповнішим на сьогодні зібранням документів з історії Голодомору в Україні, яке будь-коли виходило друком, є видана у 2007 році книга "Голодомор 1932—1933 років в Україні: документи і матеріали" (681 документ) [6]. Наймасштабніший за обсягом збірник подає документи з понад 20 центральних та регіональних архівосховищ України і Росії. 65 постанов політбюро ЦК ВКП(б) опубліковано вперше, подано матеріали зарубіжних дипломатичних представництв, а також унікальні документи-щоденники. Окремим блоком уміщено і такий доволі рідкісний для тогочасних умов вид документів, як фото. Великий інтерес становить листування партійно-державного керівництва.

Виданням, що відкриває невідомі сторінки, є книга "Розсекречена пам'ять. Голодомор 1932—1933 років в Україні в документах ГПУ—НКВД" (55 документів). Це документи з Державного архіву СБУ, що свідчать про тогочасний стан колгоспів і вихід з них селян, політичні настрої громадян, їхній опір здириницьким хлібозаготівлям і тотальному вилученню продовольства, масові репресії, жахливу статистику голодних смертей тощо.

Кількість документів і матеріалів у збірниках загальноукраїнського рівня перевищує 1,5 тисячі. Це досить великий документно-історичний матеріал для висвітлення причин, перебігу та наслідків Голодомору 1932—1933 років в Україні, хоча загальну цифру кількості жертв цієї трагедії, виходячи лише з цих документальних джерел без врахування статистики органів РАГС, назвати неможливо.

Друга група збірників документів — це регіональні, насамперед обласні видання. Кожна область, яка зазнала цього голодного лиха, видала книги з даної теми. На сьогодні їх вже понад 30, і ця кількість зростає. Не всі вони носять суто документальний характер, у них поєднано різні ти-

пи історичних джерел (документи, спогади, свідчення) з публіцистикою і навіть художніми творами. Матеріали, наведені в них, показують перебіг голоду в окремих регіонах і місцеву специфіку цієї трагедії, що у своїй сукупності дає загальну панораму нищення українського народу.

Природно, що третю групу — зарубіжних документальних видань — очолюють роботи російських науковців та архівістів. Адже у фондах федеральних архівів зберігається величезна кількість документів з України, в тому числі й 30-х років. Багатотомні публікації історичних джерел російськими науковцями та архівістами значною мірою сприяли ліквідації дефіциту документальних відомостей про політику союзного керівництва стосовно України, зокрема в питаннях колективізації, хлібзаготівель, оцінки дій партійно-державної верхівки УСРР. Це такі фундаментальні археографічні проекти, як "Трагедия советской деревни", "Сталин и Каганович. Переписка" та інші. Трагедія голоду в Україні як невід'ємна складова історичних подій в СРСР знайшла відображення в цих виданнях. Упродовж 1932—1933 років відбулося 69 засідань політбюро ЦК ВКП(б), на яких тільки у прямій постановці було розглянуто 270 питань щодо України, а з них три чверті стосувалися українського села. Метою цих документів і передбачуваних ними заходів було будь-якою ціною досягти виконання Україною планів хлібзаготівель. Це прирекало мільйони селян на мученицьку голодну смерть.

Чимало уваги Україні приділяли й каральні органи. Їхні документи надзвичайно важливі й промовисті, але здебільшого недоступні для читацького кола. Так, збірник "Трагедия советской деревни" видано 2001 році у Москві накладом всього в тисячу примірників.

Ще менш доступними для вітчизняного читача є документи з історії Голодомору, видані в інших країнах. В основному, це документи зарубіжних дипломатичних установ, політичних та громадських організацій, матеріали закордонної преси. Окремі з них були перекладені українською і увійшли до вже згаданих збірників документів [3, 4].

Сьогодні дослідники документальних публікацій теми Голодомору 1932—1933 років в Україні визнають, що основний інформаційний потенціал Національного архівного фонду України з цієї теми майже вичерпаний, хоч далеко не всі з більш як 200 тис. архівних справ опубліковані. Та головні змістово-тематичні проблеми вже археографічно представлені, уводяться до наукового обігу, використовуються у просвітницькій роботі.

Визнаючи історичну цінність кожного нового документа, який проливає світло на трагедію Голодомору, дослідники спрямовують свій погляд не стільки на збирання

однотипної й повторюваної інформації, яка не дасть принципово нової якості знань, а на виявлення тематично нових, важливих документів, насамперед у федеральних архівах системи Росархіву (Російський державний архів соціально-політичної історії, Російський державний архів новітньої історії), в Архіві Президента Російської Федерації, відомчих архівах силових структур РФ — правонаступниць силових відомств СРСР, що виникали на основі НКВС та ОГПУ. Переважна більшість з них залишається зовсім невідомими в Україні, незважаючи на їхню виняткову історичну значимість. Назріла також потреба інтенсивного вивчення архівосховищ країн далекого зарубіжжя, зокрема Великої Британії, Італії, Німеччини, Польщі тощо, які можуть зберігати історичні джерела з теми Голодомору.

Поєднання пошуку документів в архівах (вітчизняних і зарубіжних) та свідчень жертв голодоморів і державного тероризму, розроблення на основі світового досвіду належних методик і програм, проведення повномасштабних наукових розвідок матимуть виняткове значення у підготовці фундаментальної історії України ХХ століття, в якій всебічно і рельєфно будуть висвітлені передумови і наслідки глобальної катастрофи українства, постане в повну силу і трагедія Голодомору 1932—1933 років.

Список використаної літератури

1. *Голодомор в Україні 1932—1933 рр.* : бібліогр. покажч. / [упоряд.: Л. Бур'ян, І. Рікун ; редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.) та ін.] ; Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького. — Одеса : [б. в.] ; Львів : М. П. Кош. — 2001. — 654 с.
2. *Пиріг Р. Голодомор 1932—1933 років в Україні: документальні публікації / Пиріг Руслан // Українознавство.* — 2008 — К., 2007. — 239 с.
3. *Голод 1932—1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / упоряд.: Р. Пиріг, А. Кентій, Л. Комарова [та ін.].* — К. : Політвидав України, 1990. — 603 с.
4. *Колективізація і голод на Україні. 1929—1933 рр.* : зб. док. і матеріалів / упоряд.: Г. Михайличенко, Є. Шаталіна. — К. : Наук. думка, 1992. — 732 с.
5. *Командири великого голоду: поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ 1932—1933 рр.* / за ред. В. Васильєва та Ю. Шаповала. — К. : Генеза, 2001. — 399 с.
6. *Голодомор 1932—1933 років в Україні : док. і матеріали / упоряд. Р. Пиріг.* — К. : Києво-Могилянська академія, 2007. — 1128 с.

*Матеріал підготувала
Ірина Копитко,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України*